

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ (ΥΕ265)

Στ' Εξάμηνο

Ελένη Γρίβα

Χρυσάνθη Μάρκου

**Ενότητα 1: Το λεξιλόγιο
ως τομέας της γλώσσας**

Η εμφάνιση της Γλωσσολογίας και οι εξελίξεις στον τομέα του Λεξιλογίου

Η εμφάνιση της Γλωσσολογίας και η διδασκαλία του Λεξιλογίου

- Αρχές του 19^{ου} αιώνα

Ιστορικο-
συγκριτική
γλωσσολογία

Διαχρονική
μελέτη των
γλωσσικών
τύπων

ΣΚΟΠΟΣ

η διαχρονική μεταβολή των γλωσσικών τύπων των λέξεων που σημειώθηκε στο πέρασμα του χρόνου στο πλαίσιο του συστήματος της γλώσσας πράγμα που θεωρήθηκε εν τέλει και ερμηνεία του φαινομένου(Μήτσης 1995:28-29, Μπαμπινιώτης 1998β:33-42)

(Παραδιά & Μήτσης, 2011:41-53)

Χαρακτηριστικά ιστορικο-συγκριτικής γλωσσολογίας

A) τα γλωσσικά φαινόμενα εξετάζονται και αναλύονται στην ιστορική τους διάσταση. Αυτό σημαίνει ότι η έμφαση δίνεται αποκλειστικά στη διαχρονία της γλώσσας, ενώ η συγχρονική της λειτουργία είναι έξω από τα ενδιαφέροντα της νέας επιστήμης.

B) από τη στιγμή που η γλωσσική έρευνα έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της εξέλιξης επιμέρους γλωσσικών τύπων αυτό σημαίνει ότι περιορίζεται στη μορφή και δεν επεκτείνεται στο περιεχόμενό τους.

Μορφοκρατική αντίληψη

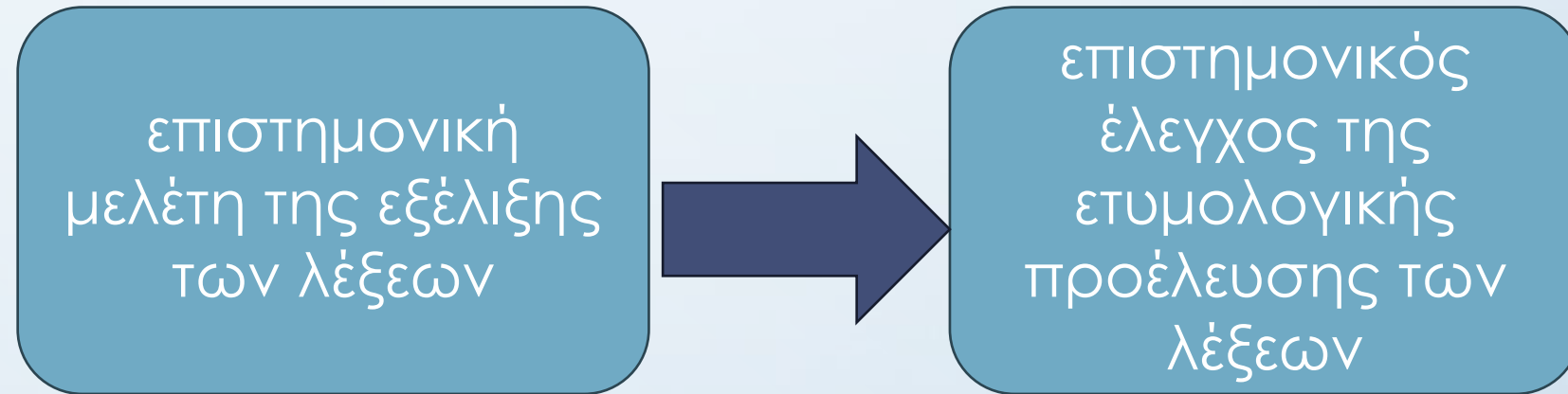
λέξεις

(Παραδιά & Μήτσης, 2011:41-53)

Γλωσσικά Μοντέλα
Διδασκαλίας και
Λεξιλόγιο

Παραδοσιακό Μοντέλο Διδασκαλίας

(Παραδιά & Μήτσης, 2011:41-53)

Δομισμός (1/2)

- αρχές του 20ου αιώνα
- εισηγητής και βασικός εκπρόσωπος θεωρείται ο Ferdinand de Saussure

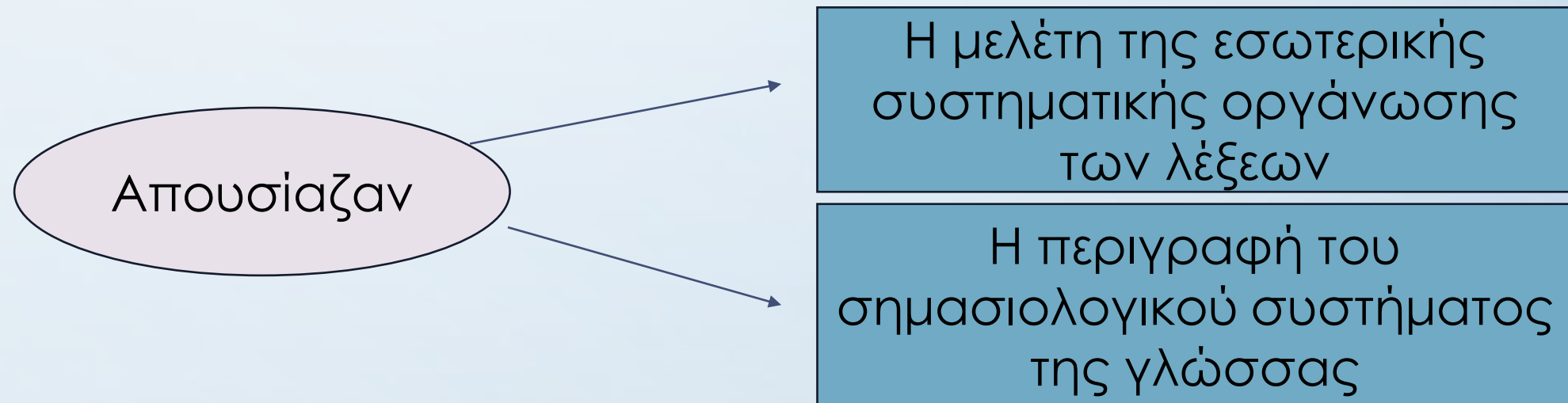
Η γλώσσα αποτελεί δομή, δηλαδή ένα πολύπλοκο συγχρονικό σύστημα το οποίο διαρθρώνεται σε διαδοχικά επίπεδα και στο οποίο συμμετέχουν όλα τα γλωσσικά στοιχεία καθένα από τα οποία επηρεάζει και επηρεάζεται από τα υπόλοιπα.

Δομισμός (2/2)

Σύμφωνα με τις αρχές του δομισμού η γλώσσα αντιμετωπίζεται κυρίως στη συνταγματική της διάσταση, ενώ η διδασκαλία της εστιάζει στη χρήση, μέσω της οποίας κινητοποιούνται και κατακτώνται οι γλωσσικές δομές όλων των γραμματικών επιπέδων (φωνητικής, φωνολογίας, μορφολογίας και σύνταξης).

Διαφορές δομιστικού μοντέλου γλωσσικής διδασκαλίας

η λέξη παύει πλέον να αντιμετωπίζεται ως βασική μονάδα λόγου και ως αυτόνομο γλωσσικό στοιχείο

(Παραδιά & Μήτσης, 2011:41-53)

Γενετική Μετασχηματιστική Θεωρία

Δημιουργία νέων
επιστημονικών κλάδων

εσωτερική οργάνωση και λειτουργία
του λεξιλογίου

ουσιαστικότερη και βαθύτερη
γνώση του γλωσσικού φαινομένου

Νεότερες έρευνες

Έμφαση στο λεξιλόγιο

Το αντιμετωπίσουν ως βάση και θεμέλιο της γλώσσας σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αντιλήψεις που έδιναν προτεραιότητα στη γραμματική (Lewis, 1993: 51,89,133, Μήτσης, 2004: 145)

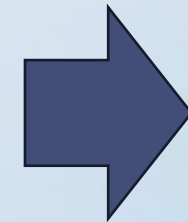
Η γραμματική έρχεται εκ των υστέρων να συμπληρώσει και να βάλει σε τάξη τις λεξιλογικές δομές οι οποίες προηγούνται όλων των άλλων και αποτελούν την πρώτη ύλη στη διαδικασία της γλωσσικής παραγωγής και αντίληψης

«Η γλώσσα αποτελεί διαδικασία
γραμματικοποίησης του λεξιλογίου και όχι
λεξικόποίησης της γραμματικής»

Το Λεξιλόγιο και η Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία

δέουσα θέση στον τομέα της γλωσσικής διδασκαλίας και της διδακτικής παρέμβασης

- εσωτερική οργάνωση του λεξιλογίου
- εσωτερικές διαδικασίες:
 - ❑ ο τρόπος εισαγωγής και κατάταξης των λέξεων στον νου
 - ❑ Ομαδοποίησης και σύνδεσης των λέξεων σε διάφορα επίπεδα
 - ❑ σημασιολογικά δίκτυα
 - ❑ ανάκληση των λέξεων στην επικοινωνία

**Νοητικό
Λεξικό**
(Μπακάκου-
Ορφανού, 2005:
14)

(Παραδία και Μήτσης, 2011)

Σχολιασμός

«Σύμφωνα με την κρατούσα σήμερα επιστημονική άποψη, ο τρόπος με τον οποίο αποθηκεύονται οι λέξεις στη μακρά μνήμη δεν έχει τη μορφή των γνωστών λεξικών, αλλά συνιστά ένα είδος πλέγματος ή σύνθετου δικτύου, στο εσωτερικό του οποίου οι λέξεις αποτελούν τους κόμβους και αναπτύσσουν μεταξύ τους απεριόριστο αριθμό συνδέσεων σε πολλαπλά επίπεδα [...]. Εν ολίγοις οι λέξεις εγγράφονται και συλλειτουργούν στο πλαίσιο μιας πολύπλοκης και πολυσύνθετης δομής που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό οργάνωση και παρέχει μέσω μια σειράς αλληλοσυνδεόμενων συστημάτων και υποσυστημάτων, ταυτόχρονη φόρτιση για ένα πλήθος χαρακτηριστικών των λέξεων, όπως είναι για παράδειγμα η προφορά, η ορθογραφία, η μορφολογία η γραμματική κατηγορία, η δυνατότητα συνδυασμού με άλλες λέξεις, η συμμετοχή στη δημιουργία σύνθετων λεξικών μονάδων(φραστικά ονόματα, ιδιωματισμούς), η σημασία ή οι σημασίες που διαθέτουν, οι σημασιολογικές σχέσεις που αναπτύσσουν, οι δυνατότητες χρήσης ανάλογα με τα καταστασιακά δεδομένα κλπ. [...].

(Παραδία και Μήτσης, 2011: 47)

Υπό τις συνθήκες αυτές, η ανάκληση μιας λέξης από την πλευρά του ομιλητή δεν σημαίνει παρά την ταυτόχρονη ενεργοποίηση ενός αριθμού διαδοχικών διασυνδέσεων οι οποίες καλύπτουν μια συγκεκριμένη περιοχή του δικτύου, ενώ η εκμάθηση μιας νέας λέξης σημαίνει στην ουσία τη δημιουργία ενός νέου κόμβου ο οποίος δημιουργεί σταδιακά μια σειρά νέων διασυνδέσεων και όσο περισσότερες διασυνδέσεις δημιουργούνται, τόσο πιο βαθιά και ουσιαστική καθίσταται και η γνώση της λέξης (Μήτσης, 2009:5)

(Παραδία και Μήτσης, 2011: 47)

Νοητικό Λεξικό

Το νοητικό λεξικό είναι ένα ευρύ και πολυεπίπεδο σύστημα με επικαλυπτόμενα επιμέρους συστήματα, στο πλαίσιο των οποίων η γνώση μιας λέξης αποτελεί ένα πολύπλοκο και πολυσύνθετο φαινόμενο, που από γλωσσική άποψη εκτείνεται σε 3 διαστάσεις και αυτές είναι: η μορφή, η σημασία, και η χρήση.

(Παραδία και Μήτσης, 2011: 47)

Λέξη και Μορφή

ορατή πλευρά,
μια υλική
δηλαδή
υπόσταση
μέσω της
οποίας γίνεται
αντιληπτή στις
αισθήσεις, τη
μορφή

Απαρτίζεται από μια σειρά φθόγγων ή γραμμάτων (ανάλογα με το είδος λόγου)

εντάσσεται σε ορισμένη μορφολογική κατηγορία (μέρος του λόγου)

συνδυάζεται με συγκεκριμένη σειρά γραμματικών μορφημάτων (εφόσον πρόκειται για κλιτή λέξη)

αναλαμβάνει, ανάλογα με την παραδειγματική τάξη στην οποία ανήκει, συγκεκριμένες λειτουργίες στο πλαίσιο της πρότασης

Οι λέξεις εμφανίζονται είτε ως μόνολεκτικές μονάδες που αποτελούνται άλλοτε από ένα και άλλοτε από περισσότερα του ενός μορφήματα είτε ως πολύ λεκτικές μονάδες δηλαδή ως πολυλεκτικά σύνθετα που αποτελούνται από περισσότερες της μία ξεχωριστές λέξεις (Αναστασιάδη- Συμεωνίδη 1996:129-131).

(Παραδία και Μήτσης, 2011: 47)

Λέξη και Σημασία

αορατή πλευρά, προκύπτει κατά ένα μέρος και ως αποτέλεσμα των σχέσεων της με τις υπόλοιπες λέξεις στο πλαίσιο του γλωσσικού συστήματος

Κάθε λέξη της γλώσσας διαθέτει μία ή περισσότερες σημασίες

Η σημασία συνιστά ένα βασικό χαρακτηριστικό των λέξεων οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους σε δίκτυο αντίστοιχων σχέσεων που ονομάζεται σημασιολογικό

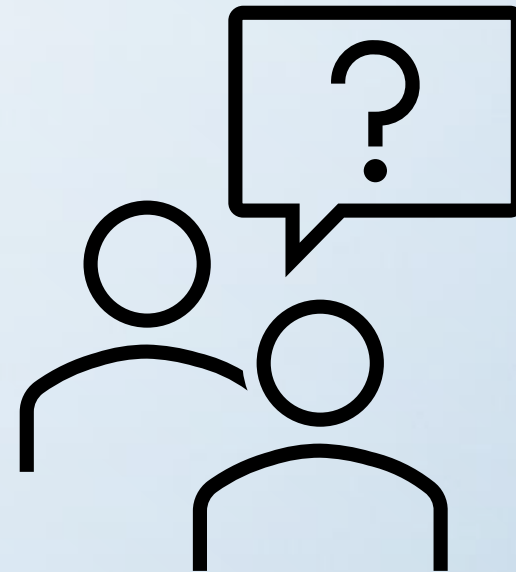
Με βάση τις σημασιολογικές σχέσεις οι λέξεις ομαδοποιούνται και ταξινομούνται στο πλαίσιο του νοητικού λεξικού στον παραδειγματικό δηλαδή άξονα της γλώσσας, δημιουργώντας ποικίλα σημασιολογικά πεδία (συνώνυμα, αντώνυμα, υπώνυμα, κλπ)

Λέξη και Χρήση

«Κατέχω μια λέξη»
σημαίνει ότι έχω τη
δυνατότητα να τη
χρησιμοποιώ στο
λόγο ως πομπός,
αλλά να
αντιλαμβάνομαι
το νόημά της ως
δέκτης

Δεν είναι προκαθορισμένη η σημασία των λέξεων αλλά προκύπτει εντέλει από το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται, δηλαδή από τα συμφραζόμενα, η αλλιώς την περίσταση επικοινωνίας

«Τι σημαίνει και πώς
προσδιορίζεται η γνώση
μιας λέξης;»

Η γνώση μιας λέξης

- Α) η γνώση της λέξης είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο, στο οποίο συμμετέχουν χαρακτηριστικά που σχετίζονται με γλωσσικούς αλλά και εξωγλωσσικούς παράγοντες.
- Β) οι λέξεις δεν διαθέτουν από συστηματική από πτοεί βάρος ούτε την ίδια αξία, αλλά εντάσσονται σε μια κλίμακα σε ένα φάσμα που αρχίζει από τις πιο απλές και καταλήγει στις πιο σύνθετες και δύσκολες. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει στο ένα άκρο f του φάσματος μια σειρά πυρηνικών ή απλών λέξεων στις οποίες στηρίζεται αρχικά η γλωσσική κατάκτηση και αυτές διευκολύνουν τη σταδιακή ενσωμάτωση νέων και πιο πολύπλοκων. Το σύνολο των λειτουργικών και απλών αυτών λέξεων καλείται «βασικό λεξιλόγιο» και το ζήτημα που ενδιαφέρει την εφαρμοσμένη γλωσσολογία είναι ο εντοπισμός και ο σωστός τρόπος εκμετάλλευσης και της διδασκαλίας του (Carter 1987:36-46, McCathy 1990:49-50, Μήτσης 2004: 127-135).
- Γ) δεν υπάρχουν μόνο λέξεις διαφόρων ειδών αλλά και πολλά στάδια και βαθμοί γνώσης μιας και της αυτής λέξης επιπλέον η κατάκτηση ορισμένων από αυτά τα στάδια γνώσης προϋποθέτει και η κατάκτηση αντίστοιχων επιπέδων και υποσυστημάτων της γλώσσας.

(Παραδία και Μήτσης, 2011: 47)

Συμπέρασμα

A) Οι διάφοροι ομιλητές της γλώσσας είναι δυνατόν να γνωρίζουν την ίδια λέξη, χωρίς όμως να την κατέχουν όλοι με τον ίδιο τρόπο και στον ίδιο βαθμό

B) η επαρκής γνώση μίας και της αυτής λέξης δεν επιτυγχάνεται αυτόματα αλλά σταδιακά και σε συνδυασμό κάθε φορά με την απόκτηση και άλλων προαπαιτούμενων ή παράλληλων γνώσεων.

(Μήτσης, 2009:6)

Χαρακτηριστικά που απαρτίζουν τη λεξική γνώση

- Γνώση της προφοράς
- γνώση της γραπτής μορφής της λέξης
- γνώση των μερών ή των μορφημάτων από τα οποία απαρτίζεται μια λέξη, πράγμα που συνεπάγεται και δυνατότητα γραμματικής αναγνώρισης και κλίσης της λέξης
- ικανότητα εύρεσης της σημασίας με βάση τη μορφή, και αντιστρόφως, επιλογή της κατάλληλης μορφής για την απόδοση συγκεκριμένης σημασίας,
- Ικανότητα αντίληψης και χρήσης των διαφόρων σημασιών μιας λέξης σε ποικίλα περιβάλλοντα
- ικανότητα αναγνώρισης και χρήσης συνωνύμων και αντωνύμων λέξεων
- ικανότητα αναγνώρισης της συντακτικής λειτουργίας μιας λέξης στο περιβάλλον που εμφανίζεται και σωστής, από συντακτική άποψη, οι χρήσεις της στον λόγο,
- γνώση και σωστή χρήση των συνεκφόρων, δηλαδή των λεξιλογικών συνάψεων της λέξης
- ικανότητα σύνδεσης και σωστής χρήσης της λέξης ανάλογα με τα δεδομένα του περιβάλλοντος και την κατάσταση της επικοινωνίας.

Το λεξιλόγιο στο σχολείο-Σύντομη
Ιστορική αναδρομή

Η διδασκαλία του
λεξιλογίου στην
πρωτοβάθμια
εκπαίδευση

Η διδασκαλία του λεξιλογίου στην Ελληνική εκπαίδευση

- Κυριαρχία της παραδοσιακής μεθόδου μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980
- 4 περίοδοι που διαθέτουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συνδέονται με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις

-Πρώτη περίοδος(1830-1880)

-Δεύτερη περίοδος (1880-1917)

-Τρίτη περίοδος (1917-1974)

-Τέταρτη περίοδος (1974 έως σήμερα)

Πρώτη περίοδος (1830-1880)

Χαρακτηρίζεται από την επικράτηση της ιδεολογίας του αρχαϊσμού, ενός πνευματικού και γλωσσικού κινήματος που απέβλεπε στη διδασκαλία και χρήση της αρχαίας ελληνικής, με στόχο την ανάδειξή της σε επίσημη γλώσσα και ταυτόχρονα, σε πανελλήνιο εκφραστικό όργανο. Για τους αρχαϊστές, η ίδρυση του νεοελληνικού κράτους συνδέθηκε με το όνειρο της επιστροφής ή, τουλάχιστον, την σύνδεση με την κλασική αρχαιότητα. Είναι φυσικό ότι στην περίπτωση αυτή πρόκειται για μια ουτοπία αφού το συγκεκριμένο κίνημα επιχειρούσε να αναστήσει μια γλώσσα του παρελθόντος και να αντικαταστήσει όργανο καθημερινής συνεννόησης ενός λαού που χρησιμοποιούσε ήδη στην επικοινωνία του μια νεότερη εκδοχή της ελληνικής. Είναι προφανές ότι, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, η επιστροφή στη γλώσσα των αρχαίων προγόνων θα μπορούσε κυρίως να επιτευχθεί μέσω της γραμματικής (Μήτσης, 1999: 21-26)

Δεύτερη περίοδος (1880-1917)

Χαρακτηρίζεται από μια βαθμιαία υποχώρηση των αρχ αστικών αντιλήψεων προς όφελος μιας απλούστερης γλώσσας η οποία αποκτά σταδιακά τα γνωρίσματα της λεγόμενης σχολικής καθαρεύουσας. Η υποχώρηση αυτή υπήρξε το αποτέλεσμα μιας σειράς αντιθέσεων και ενστάσεων που σημειώθηκαν στη νεοελληνική κοινωνία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο και που κατέληξε στην αναγνώριση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους στο σύνταγμα του 1911. Κατά τη δεύτερη αυτή περίοδο που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως περίοδος του γλωσσικού καθαρεύουσιανισμού, το γλωσσικό ζήτημα εμφανίζεται στην εκπαίδευση με τη μορφή αντίθεσης μεταξύ αρχαίας και καθαρεύουσας η οποία καταλήγει στην επικράτηση της δεύτερης (Μήτσης, 1999:26-31).

Τρίτη περίοδος (1917-1974)

Χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση της δημοτικής, η οποία διεκδικεί πλέον τα δικαιώματά της όχι μόνον ως γλώσσα του σχολείου αλλά και ως επίσημη γλώσσα του κράτους. Κατά την περίοδο αυτή, το γλωσσικό ζήτημα προσλαμβάνει τη μορφή έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ καθαρύουσας και δημοτικής, η οποία θα διατηρηθεί αμείωτη για όλο αυτό το διάστημα των 60 ετών περίπου. Η σφοδρή αντίθεση μεταξύ καθαρουσιάνων και δημοτικιστών προσλαμβάνει μάλιστα και ιδεολογικό χαρακτήρα γεγονός που αποτυπώνεται όχι μόνο στα σχετικά κείμενα της περιόδου αλλά και στους εκπαιδευτικούς νόμους που την επέβαλαν εναλλακτικά ως γλώσσα της εκπαίδευσης πότε την Καθαρεύουσα και πότε την δημοτική (Μήτσης, 1999:26-31).

Τρίτη περίοδος (1917-1974)

Το αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών ήταν να περιοριστούν ο προβληματισμός και οι προσπάθειες των ειδικών όχι σε θέματα ουσίας αλλά σε μια άγονη αντιπαράθεση επιχειρημάτων για το ποια από τις δύο γλωσσικές μορφές έπρεπε να προτιμηθεί έναντι της άλλης. Όμως ο χρόνος έδωσε τελικά τη λύση στο γλωσσικό ζήτημα πέρα από τεχνητές αντιθέσεις και μονομέρειες αφού η γλώσσα που διαμορφώθηκε στο μεταξύ από την ίδια τη γλωσσική κοινότητα και χαρακτηρίζεται σήμερα ως Κοινή Νεοελληνική δεν είναι παρά η δημοτική γλώσσα ποτισμένη με μια σειρά στοιχείων από τη λόγια παράδοση αυτή η γλωσσική μορφή θα αποτελέσει το ζητούμενο της τελευταίας περιόδου η οποία φτάνει μέχρι και τις μέρες μας. (Μήτσης, 1999:26-31).

Τέταρτη περίοδος (1974 έως σήμερα)

Έχει ως αφετηρία μια σημαντική πολιτική αλλαγή που εγκαινιάζει μια νέα περίοδο στην κοινωνική, εκπαιδευτική και πολιτική ζωή του τόπου που είναι γνωστή ως Μεταπολίτευση. Κατά την έναρξη ήδη της τελευταίας περιόδου, η κοινή γνώμη έχει ωριμάσει και ήταν πλέον έτοιμη να δεχτεί μια οριστική λύση του γλωσσικού η οποία και επιχειρείται στα 1976 με την ψήφιση ενός νέου νόμου που αναγνωρίζει ως επίσημη γλώσσα στην εκπαίδευση την Κοινή Νεοελληνική. Η επίσημη αναγνώριση της γλωσσικής αυτής μορφής που είχε διαμορφωθεί εκ των πραγμάτων σήμαινε τον απεγκλωβισμό του γλωσσικού μαθήματος από τα δεσμά του γλωσσικού και την αρχή μιας νέας πορείας για αναζήτηση αποτελεσματικών τρόπων περιγραφής ανάλυσης και διδασκαλίας της. (Μήτσης, 1999:26-31).